

Наталія ДЯЧЕНКО

МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗУ ЖІНКИ В ПОЕЗІЇ М. В. НИКОНЧУКА

У статті розглянуто мовні засоби створення образу жінки в поезії М. В. Никончука на матеріалі збірки «Її величність Жінка».

Ключові слова: поезія, порівняння, означення, метафора, звертання.

М. В. Никончук – постать значуща і знакова, талановитий учений, учитель, митець. Його лінгвістичні студії назавжди закарбували ім'я автора в українській і – без перебільшення – слов'янській діалектній лексикології та семасіології, залишили помітний слід в українських та інших славістичних етимологічних дослідженнях¹. Усі, хто знав М. В. Никончука, погодяться, що упродовж усього життя слово для нього «не було лише предметом фахового вивчення, а було чимось значно більшим, вагомішим. Він володів відчуттям мовленого слова, уловлював його відтінки, гру форми і змісту»². Саме «слово, ритмізований чи римований словоряд» мали для нього «особливий смисл. Він чувся затишно у ритмі слова, у незвичному поєднанні, переплетенні слів, що відкривало інше – внутрішньослівну змістову наповненість. Тому з роками вправи-римування викрешували спалахи поетичних образів, увиразнювали незвичні грані слова» і відкрили одну з граней таланту самого автора – поетичну. За своє життя він видав вісім поетичних збірок, у яких представлено «вірші різної тематики (природа, почуття, особливо – любов, життєві ситуації, філософські узагальнення, віршові жарти, анекдоти та ін.), твори різного рівня версифікації, як вдалі щодо форми, так інколи – і не зовсім... Та найціннішим струменем у них є спраглисть слова, рух в його глибини – *осягнення слова*, що зримо проступають у багатьох поезіях»³.

Поетична спадщина М. В. Никончука, зокрема тема Полісся та аналіз поліських діалектних рис, вже була об'єктом дослідження в статтях Г. Гримашевич⁴, Т. Ольховик⁵ та В. Халіна⁶. Предметом нашого зацікавлення є мовні засоби створення образу жінки в поезії М. В. Никончука на матеріалі збірки «Її величність Жінка».

¹ Докладніше див.: Професор Микола Васильович Никончук: Матеріали до бібліографії вчених / Упор., автор вступної статті Гриценко Павло Юхимович. – К., 2007. – С. 3.

² Там само. – С. 38.

³ Там само. – С. 39-40.

⁴ Гримашевич Г. Поліський світ у поетичній творчості Миколи Никончука // Волинь-Житомирщина. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – С. 339-348.

⁵ Ольховик Т. Діалектна лексика в поезії М. В. Никончука // Велике льоду: Збірник наукових статей, присвячений 60-річчю доктора філологічних наук, професора Миколи Васильовича Никончука. – Житомир, 1997. – С. 144-149.

⁶ Халін В. Полісся та полісизми в поезії М. В. Никончука // Волинь-Житомирщина. – Житомир, 2010. – Вип. 22. – С. 369-373.

Книгу віршів із промовистою назвою «Її величність Жінка» М. В. Никончук присвятив своїй дружині Аллі Опанасівні. Поезія в ній розмаїта за характером: є вірші сюжетні, а є такі, що стосуються опису почуттів і переживань ліричного героя, пейзажна, інколи й громадянська лірика. Крім того, збірку можна умовно поділити на дві частини: першу, більшу за обсягом, складають оригінальні твори (які, власне, і є об'єктом нашого дослідження, адже саме вони найбільш повно відтворюють авторське світобачення), другу – переспіви лірики Пабла Неруди. Проте все тут підпорядковується єдиному завданню – зі строкатої мозаїки життя, безміру доль, фігур, облич зліпити цілісну повнокровну картину Жінки. Автор як Пігмаліон залюблено створює цей образ, хоче не просто оживити, а, втіливши в слові (*а слово вічно в пам'яті живе*), наділити його безсмертям:

*Я не скупий і вірю у всевишність
Добра, що між серцями постає,
Тобі у віршах я дарую вічність
За те, що ти така на світі є⁷ (30).*

Свідченням того, що жінка в Никончуковій поезії виступає в усій багатогранності є значна кількість жіночих персонажів, позначених апелюваннями *жінка, жона, мати, матуся, матінка, мамка, няня, дівчина, дівчинонька, дівчатко, дівча, дівка, діва, донька, баба, бабуся, внучка, сестра, тітка, небога, невістка, молодиця, матрона, стара діва, юнка, молода, суджена, наречена, світилка, дружка, світль, дружина, вдова, розведенка, коханка, подруга, подружка, знайома, сирота, сирітка, приймачка, теща, хрещена, баловничка, незнайомка, мила, кохана, жадана, люба, любов, любка, красуня, яска, грація, спокусниця, зрадниця, сука, самка, німфоманка, гетера, королева, принцеса, княгиня, невільниця, богиня, землебогиня, мадонна, берегиня, фея, муза, господиня, хазяйка, трудівниця, робітниця, старанниця, умушка, годувальниця, героїня, танцюристка, медсестра, мийниця ніг, степовичка, еллінка, техаска, абхазка, циганка, ворожка, чудесниця, супутниця, суперниця, співтрапезниця, серденько, душа, сонечко, солодашка, особистість, приватна власність, створіння неземне, ніжний паросток, голубка (сизокрила), пташечка, бджоленя, нектар садів, тендітний пелюсток, ясна недуга, жаданий цілитель мій, восхід сонця опісля ночі тьми, Господня слава, володарка красунь і мого серця, прощальний, печальний сон. Є й оніми (*Лада, Венера, Афродіта, Лаура, Беатріче, Санд, Білітіс, Мназідіка, Сілікма, Нівхка, Еммануела, Алла, Степка, Марта, Тетяна Колупайко, Діва* (астронім), хоча їх кількість порівняно незначна.*

Крім самих назв осіб, для створення образу жінки автор активно використовує різні мовні засоби, зокрема порівняння. При цьому вже в першому вірші він налаштовує на відповідний лад і свого читача:

*Той був марака і пустий прозаїк,
Хто рідну жінку з жінкою зрівняв (5).*

⁷ Тут і далі цитуємо, вказуючи в дужках лише сторінку, за: Никончук М. Її величність Жінка. – Житомир: «Полісся», 1999. – 272 с.

Тому сам він порівнює жінок з елементами флори: *женицину до квітки прирівняв* (автор – до троянди); *мов квітники, кругом дівчатка*; *цінив її, мов квітку бездоганну*; *усмішка твоя, як розпускання чічки*; *жона – наче ружа*; *червоні щоки, як тюльпан*; *цінив її, мов квітку бездоганну*; *щоки красним полум'ям горять, немов бутони, скупані росою*; *мов кипарис*; *мов два яблука*; *плече, наче стиглий персик*; *як стиглі вишні, губи*; *стану, гнучкому, наче сонячна лоза*; *талія, правда, гнучка, як стебло*; з елементами фауни: *вона, як лилик* (нічний метелик); *наче птиця*; *як райська птиця*; *ти, неначе рибонька мала*; *як овдовіла птиця*; *як пташка слабенька*; *вона – як бджілка золота*; *як байдужа самка*; з природними об'єктами і явищами: *неначе зірки, великі* (про очі); *личко, наче місяць вповні*; *лице бліде, як зірка*; *одна, як сонце в нас одне*; *і усміх – як сонце, і погляд – як море, і дотик до щічки – як буйний вогонь*; *неначебто озера із небес* (очі); *перса, як хвилі*; *погляд, як день*; *коліна, як зорі, малюють орбіти*; *ти – як весна*; речовинами: *очі, як агат*; *ніжки, наче з бронзи*; *як мускус, твій любовний аромат*; *губи, як бальзам*; *губи, як мед*; *слина, як буйний хміль*; предметами: *брови, як летючі стріли*; *талія, як ниточка, тонка*; *як пушинка*; *веселий сміх іскрився, як дзвіночок*; соціальними явищами: *мов сирітка*; міфічними істотами: *мов німфа*.

Краса жінки настільки вражає поета, що він використовує зворотний прийом: з її еталонністю він порівнює інші поняття:

В кипінні крон, в рожево-яснім вирі

Ці пелюсточки, маточки й тичинки –

Квітучий запах молоді шкіри,

Закличні форми молоді жінки (13).

З волосся – ніч, зоря – з твого чола,

Троянди – з уст, що сховують перлини,

А я все не нап'юся, як бджола,

Вина п'яного із твоєї слини (46).

Досить часто трапляються у віршах непрямі, «приховані» порівняння (*та вже на буде в яблуні фати* (образ дівчини); *рокрилля волосся на втер лягає, не коси – дві гриви летять вороні*; *складки на Вашій спідничці – блаженні картини в раю*; *червоні щоки – ореол усмішки*; *ти восхід сонця опісля ночі тьми*; *ти – не пригожість, ти – Господня слава*; *оченята – глибокі темні лісові озерця*; *щоки в них – кров з молоком*; *любов для мене кара*; *її уста – цілющий добротвір*; *не брівки – серпокриле малювання, не щічки – передранкова доба*) та власне метафори (*ні пестити сонцем улюблені вічка, ні промінь усмішки ловити щокою*; *а я від спраглості не міг напитись з солодкого твого джерела*; *подих вії*; *світло твоїх очей*; *руки ласку в'ють навколо шиї*; *відданість схиляється на плечі і безневинно в вічі загляда*; *нектар губів*; *коліна, як зорі, малюють орбіти*; *наче зірка рання*; *на цих устах змагались корали і рубіни*; *незабудка* (кохана); *з гарячими квітками на щоках* (личко); *стріли брів*; *невідборонна зброя* (брови); *мелодія руки*; *семантика очей – авторські*; *крила рук*; *тебе окутати промінням і очі викохати в пісні*; *золоті стовпи* (ноги)).

Митець сприймає жінку насамперед як живу істоту з плоті і крові, тому в аналізованій збірці міститься розгалужена система соматизмів (назв частин тіла) – 64 одиниці, враховуючи синонімічні назви та словотвірні варіанти лексем: *голівка, голівонька, волосся, коси, лице, личенько, чоло, брови, брівки, очі, оченята, вічка, щоки, щічки, рот, губи (губки), уста, язик, язичок, зубки, шия, плечі (плечики), руки, ручки, рученьки, лікті, долоні, долоньки, пальці, великий палець, мізинець, перст, нігтики, силует, фігура, стан, горлечко, статъ, тіло, груди, перса, бюст, соски, серце, серденько, душа, талія, живіт, чрево, лоно, сідниці, ноги, ніжки, бедра, стегна, коліна, стопа, ступня, шкіра, вени, невичерпні джерельця знамениті, святі місця*. Зауважимо, що М. В. Никончук часто не обмежується лише однією назвою органа чи частини тіла, а використовує синонімічні лексеми та дериваційні варіанти (наприклад, *голівка, голівонька, волосся, коси, лице, личенько, очі, оченята, вічка, губи (губки), уста, руки, ручки, рученьки* тощо), евфемічні назви (*невичерпні джерельця знамениті, святі місця* – статеві органи). Низці соматизмів присвячено окремі вірші («Уста», «Брови», «Долоні», «Ніжки»).

Для увиразнення, найбільш точної передачі думки, надання висловлюванню емоційності та образності часто поет використовує слова-означення. У віршах Миколи Васильовича жінка набуває означень позитивної семантики: *красива*⁸ (*красивіша, найкраща*), *прекрасна, розпрекрасна, гарна, мила, приваблива, кохана, любляча, ласкава, ніжна, приголублена, не знайдена, не загублена, нестрачена, тепла, палка, дорога, рідка, унікальна, розкрита, рідна, солодка (солодша), розумна, натруджена, роботяща, улюблена, мружна, рясна, запала, спрагла, липка, сумлінна, чарівна, збуджена, незвичайна, гола, оголена, тендітна, слаба, товста, тонка (тонша, тонкіша), худенька, ясночоло, чорноока, чорнокудра, білолиця, дівоча, жіноча, материнська, жадана, доречна, жагуче молода, безнадійно молода, разюче молода, молода молоденька, юна, старша, струнка (найстрункіша), тополина, кипарисна, жагуча, щира, сліпуча, ясна, незбагненна, прозора, шовкова, полум'яна, витончена, темніша, біла (біліша), білява, бліда, чорна, сині, червона, червоноквітна, білопера, білошкіра, агатна, коралова, барвінкова, тернова, вугільна, срібна, золота, золотиста, солодка, малинова, вишнева, рум'яна, худенька, бджолина, тополина, сумлінна, чиста, невинна, далека, земна, неземна, особлива, безоглядна, добра, щаслива, побідна, вірна, цнотлива, моральна, жива, найгнучкіша, летюча, лісова, поліська, одна, друга, інша, така, заміжня, віддана, безженна, розлучена, піднареченна, танцююча, ніжна, плекаюча, точена, ажурна, бездоганна, указуюча, кругла, округла, мала, висока, туга, осина, гнучка, крутая, крутіша, поступливо-інертна, підкреслена, невичерпна, суворо-строга, неміряна, свята, вірна, дивна, кругла, велика, бездонна, нездоланна, близька, дбайлива. Значно менше означень, що негативно характеризують жіночі персонажі або вказують на наявність*

⁸ Тут і далі означення, що стосуються опису жінки наводимо уніфіковано – у формі ж.р. одн., незалежно від того як вони подані в текстах.

якихось негарздів: *байдужа, чужа, зрадлива, безвольні, невиразна, негарна, некрасива, незручна, негодна, невесела, голодна, бідна (нешасна), спесива, темна, засмучена, винувата, ревнива, стара, дурна, хвора, зловісна, звалтована, ялова, знедолена, безпутня, невиразна, п'яна, бездиханна.*

Допомагають розкрити багатогранність сприйняття чоловіком жіночого єства і звертання: *(моя) кохана, спокуснице моя, (моє) серденько, душа моя, сонечко, люба, любов (моя), любове, мила, яско, нене, мамо, ой мамочко, ой мамко, сестро, моя сестричко (рідна), хазяйко, суко, голубко сизокрила, голубка моя чарівна, пташечко, супутнице, стараннице моя, створіння моє неземне, моя ти ясна недуга, жаданий цілитель мій, володарко красунь і мого серця, ой дівчинонько приголублена, дорога моя Беатріче.*

Трапляються в поетичних текстах й оказіоналізми: *стрільність, серпокрилля викоханих брів; безвольні, невиразні ноги; повіки рясні; плечі збуджені; поступливо-інертні коліна; безженна, розлучена, піднареченна, вололюдна тощо.*

Зафіксовано фразеологізми, що безпосередньо стосуються опису жінки: *з лиця стивай росу і воду, хай кинуть Ладі камінь у лице, хай святиться ім'я твоє, немає сил від тебе очі відірвати, я за нею умираю, вічка стріляють у ціль, послала умовності к чорту; кров з молоком; личко – з нього чисту воду пити; вири не йняла.*

Подекуди для створення контрасту у віршах використано антоніми: *недуга – цілитель, пологи – зачаття, пологи – аборт, (не) ніч – день, особистість – приватна власність, знайдена – (не) загублена, заміжня – безженна, байдужа – сумлінна, земна – неземна, темніша – біліша.*

Крім самого образу жінки, в поет змальовує «жіночі» образи, позитивні (*краса (красота), врода, музика, віра, природа, мрія, ніч, весна, перемога, доблесть, хата, юність, троянда, вічність, молодість, любов, скромність, правда, відданість, надія, душа, ласка, увага, воля*) і негативні (*самотність, розруха, змія-тоска, тоска, вина, розлука, хвороба, недуга, печаль, ревність, задрість, мука, сум-тривога, стужа, кара, злоба*).

Часто красномовними є самі назви віршів: «Природа – прекрасна жінка», «Самотність». Інколи, прагнучи глибше проникнути в жіночу душу, автор пише від імені жінки «Світ» (*Якби я вродилась Богом...*), «Гріх», «Вперше».

М. В. Никончук намагається дошукатися істини й поділитися своїми відкриттями. Часто ми занадто переймаємося своєю відповідністю / невідповідністю певним стандартам, хоча насправді секрет жіночої краси, як зауважує поет, міститься уже в самому призначенні – бути жінкою (*по-своєму красива кожна, бо створена на поклик роду*), бути в гармонії з собою:

*Який секрет, скажіть на милість?
Товста, тонка – така банальність!
Там, де живе ізяцна цілість, –
Найвища пропорціональність...(9)*

Таким чином, як досвідчений лінгвіст, використовуючи різноманітні мовні засоби – способи номінації, порівняння, метафору, звертання,

фразеологізми, антонімію, автор послідовно намагається досягти головної мети, яку можна резюмувати цими рядками:

*Я не здую з неї порошинку,
А відзначаю в помочі малій,
Вшановую її величність жінку
І все, що світло значиться при ній (41).*

Наталія Дьяченко

Языковые средства создания образа женщины в поэзии

Н. В. Никончука

В статье рассматриваются языковые средства создания образа женщины в поэзии Н. В. Никончука на материале книги «Ее величество Женщина».

Ключевые слова: поэзия, сравнение, определение, метафора, обращение.

Natalia Dyachenko

Linguistic means of creating an image of a woman in poetry of

M.V.Nykonchuk

The article deals with the linguistic means of creating an image of a woman in poetry of M.V. Nykonchuka based on the collection “Her Majesty Woman”.

Keywords: poetry, comparison, definition, metaphor, message.